

УДК: 316.422

ҚАРЖЫЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ: СӘЙКЕСТЕНДІРУ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ

Карипова А.Т., Ауезов Б.А.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Қазіргі заманғы қаржы жүйесінің басты ерекшелігі саны жағынан да, құны жағынан да инновациялардың жоғары қарқыны болып табылады. Осылайша, олардың қаржы жүйесіне әсерін талдау маңызды. Жақында бұл мәселеге қатысты көптеген зерттеулер жарияланды, бірақ олар негізінен жаһандық қаржы дағдарысының перспективаларына немесе қаржылық инновацияның бір түріне назар аударды. Сонымен қатар, бұл зерттеулерде қаржылық инновациялардың бірыңғай анықтамасы да, олардың түрлерінің бірыңғай жіктелуі де жоқ. Сондықтан, осы тұжырымдамалық жұмыстың негізгі мақсаты қаржылық инновациямен байланысты білімнің қазіргі жағдайын жүйелеуге тырысу болып табылады. Мақалада қаржылық инновациялар мәселесіне және олардың қаржы жүйесіндегі рөліне қатысты әдебиеттер қарастырылған. Зерттеу негізінде қаржы жүйесінің анықтамасын ескере отырып, кең және тар мағынада қаржылық инновациялардың анықтамасы жасалды. Содан кейін қаржылық инновациялардың қолданылатын жіктеулері ең маңызды критерийлер бойынша талданады және жүйеленеді. Мақалада талқыланған тағы бір мәселе қаржылық инновацияны жүзеге асыратын функцияларға қатысты. Олар біртекті топ емес болғандықтан, олар әртүрлі функцияларды орындай алады, бірақ бұл функцияларды да жіктеу керек. Мақалада қаржылық инновацияның негізгі мақсаты қаржы жүйесінің функцияларын орындау кезінде оның тиімділігін арттыру болып табылады деген болжамға сүйене отырып, қаржы жүйесінің функцияларына сәйкес осы функцияларды ретке келтіру ұсынылады. Әр түрлі қаржылық инновациялар қаржы жүйесіне әртүрлі әсер етуі мүмкін екені анық. Осылайша, мақала әрбір жеке қаржылық инновацияны оның жұмыс істеу механизмі және бүкіл экономика үшін ықтимал салдары тұрғысынан бөлек талдау керек деген тұжырыммен аяқталады. Қаржылық инновацияларға байланысты жүйелі білім түріндегі осы жұмыстың тұжырымдары қаржы экономикасының осы саласында одан әрі зерттеу үшін құнды бастама бола алады.

Қазіргі экономикадағы қаржы жүйесінің маңызы

Қазіргі заманғы экономика тиімді қаржы жүйесінсіз өмір сүре алмайды, ол қаржы бағалы қағаздары сатылатын, пайыздық мөлшерлемелер анықталатын және бүкіл әлем бойынша өндірілетін және ұсынылатын нарықтардың, институттардың, құралдардың және ережелердің жиынтығы ретінде анықталады. Қаржы жүйесі қазіргі қоғамның маңызды туындыларының бірі ретінде қарастырылады және экономикалық жүйенің интеграцияланған бөлігі ретінде сипатталады, осылайша әлеуметтік жүйенің маңызды бөлігі: әлеуметтік жүйе, экономикалық жүйе, қаржы жүйесі, нарықтар реттеу,

Жаһандық экономикалық жүйенің интеграцияланған бөлігі бола отырып, қаржы жүйесі күнделікті сатып алуларды төлеу үшін экономикадағы қаражаттың құны мен мөлшерін анықтайды. Ол үй шаруашылықтары, коммерциялық фирмалар, үкіметтер және қаржы институттары сияқты әртүрлі экономикалық субъектілер арасында ақша қозғалысының механизмін жасайды. Қаржы жүйесінің функцияларын жіктеудің әртүрлі тәсілдері бар. Бірінші жалпы тәсілге сәйкес, қаржы жүйесі үш жиынтыққа топтастыруға болатын функцияларды орындайды: ақша функциясы, капиталды бөлу функциясы және басқару функциясы. Капиталды бөлу функциясы екі өлшемде жүзеге асырылады – нарықтық қаржы жүйесі және мемлекеттік қаржы жүйесі. Алғашқы өлшеу жағдайында нарықтық қаржы жүйесі артық қаражатты ең перспективалы тапшы бірліктерге аударуға мүмкіндік береді және осылайша экономикалық өсуге ықпал етеді. Екіншіден, мемлекеттік қаржы жүйесі бізге экономикалық өсуді қолдау және қолдау арқылы қоғамдық тауарларды, әлеуметтік қызметтерді және әлеуметтік жеңілдіктерді қаржыландыруға пайдалануға болатын қаражат жинауға мүмкіндік береді. Бақылау функциясы экономикадағы ақша қаражатының қозғалысын оларды тиімді пайдалану тұрғысынан бақылауға мүмкіндік береді. Бөлінген функциялар арасындағы өзара іс-қимыл көп өлшемді және оларды тиімді іске асыру бүкіл экономиканың дамуын айқындайды. Тағы бір тәсіл қаржы жүйесі орындайтын алты негізгі функцияны анықтайды. Осыған сәйкес қаржы жүйесі механизмді қамтамасыз етеді: экономикалық ресурстарды уақыт бойынша, шекаралар арқылы және салалар арасында жылжыту, тәуекелдерді басқару, сауданы жеңілдету үшін клиринг және төлемдерді есептеу, ресурстарды біріктіру, бағалық ақпарат негізінде қабылданған қаржылық шешімдер, асимметриялық ақпарат немесе агенттік қатынастар тудыратын ынталандыру мәселелерін шешу. Жоғарыда аталған функцияларды талдай отырып, оларды негізінен қаржы жүйесінің маңызды бөлігін құрайтын қаржы нарықтары жүзеге асыратынын атап өтуге болады. Қаржы нарықтарының негізгі рөлі жинақтарды инвестицияға айналдыру процесінде артық бірліктерден (үй шаруашылықтары мен мекемелерден) бос қаражатты тапшы бірліктерге (негізінен корпорациялар мен үкіметтерге) беру болып табылады. Осылайша, қаржы нарықтары Инвестициялық және қаржылық функциялардың жинақтарын тартады және таратады), қаржылық активтердің пайыздық мөлшерлемелері мен бағаларын белгілейді баға функциясы), транзакцияларды жеңілдетеді төлем функциясы) және тәуекелдерді басқару. Одан әрі талдауды жеңілдету үшін қаржы нарықтарының осы бес функциясын бүкіл қаржы жүйесі үшін негізгі деп

санауға болады, өйткені олардың арқасында экономикалық дамуды күшейтуге болады.

Алайда, осы мақсатқа жету үшін қаржы нарықтары сенімділік, ашықтық, тиімділік, өтімділік, тұтастық және инновация сияқты бірқатар маңызды қасиеттермен сипатталуы керек. Сенімділік қаржылық бағалы қағаздар эмитенттерінің қаржы нарықтарындағы инвесторларға ақпаратты қалай ұсынатындығына байланысты. Ашықтық мәмілелер жасасу және олар туралы ақпарат тарату тәсілі ретінде айқындалады. Қаржы нарықтары үш негізгі өлшемнің бірінде тиімді болуы мүмкін: бөлу тиімділігі, транзакциялардың тиімділігі және ақпараттың тиімділігі. Қаржы нарықтарының тұтастығы қаржы нарықтарының қызметін қадағалауды жүзеге асыратын, олардың дамуы үшін жағдай жасайтын және осы нарықтарда жұмыс істейтін қаржы институттары арасындағы қатынастардан туындайды. Қазіргі уақытта қаржы нарықтарының маңызды ерекшелігі олардың инновациялылығы болып табылады, ол нарықта қолданылатын жаңа қаржы әзірлемелерінің санында көрініс табады. Қорытындылай келе, жақында байқалған қаржы жүйесінің де, қаржы нарықтарының да жалпы сипаттамалары: жаһандану процесінің күшеюі және қаржылық инновацияның тез өсуі. Осылайша, соңғы проблема мұқият талдануы керек, өйткені қаржылық инновациялар соңғы жаһандық қаржы дағдарысына кінәлі.

Қаржылық инновацияның анықтамасы және шығу тегі

Экономиканы дамытудағы инновациялардың рөлі даусыз. Инновацияның жалпы анықтамасы шаруашылық жүргізуші субъектінің жағдайын өзгерту және оның жағдайын жақсарту мақсатында жаңа идеяларды, шешімдер мен құралдарды енгізу кезінде пайда болатындығымен түсіндіріледі. Инновацияларды қолдану шаруашылық жүргізуші субъектінің бәсекеге қабілеттілігін арттырады және ол үшін құндылық жасайды. Қазіргі заманғы шаруашылық жүргізуші субъектінің тұрақты өсуі біліммен, ақпаратпен, беделмен және сенімді басқарумен бірге тиісті инновациялық менеджментсіз мүмкін емес. Бастапқыда "инновация" термині технологиялық шешімдердегі өзгерістерді сипаттау, өндіріс құралдарының жаңа комбинацияларын құру, пайданың орташа нормаларын қалыптастыру және осылайша тұтастай алғанда экономиканың динамикалық дамуын күшейту үшін қолданылды. Дәл енгізген технологиялық инновацияларға дәстүрлі тәсіл. Шумпетер инновацияның келесі топтарын анықтайды: жаңа өнімдер, жаңа өндіріс әдістері, жаңа нарықтардың ашылуы, шикізат жеткізудің жаңа көздері, жаңа ұйымдастырушылық формалар мен бизнес құрылымдар және басқарудың жаңа әдістері. Осы тәсіл негізінде инновациялардың төрт тобына: өнімге, процеске, маркетингке және бизнесті ұйымдастыруға бағытталған ЭЫДҰ әдістемесі әзірленді. Осы төрт санаттағы жаңа әзірлемелер, егер олар оларды жүзеге асыратын субъект үшін жаңа болып қабылданса, инновация ретінде қарастырылады, яғни бұл шешімдер басқа субъектілерде немесе ұйымдарда бұрыннан белгілі және қолданылуы мүмкін. "Инновация" термині анықталған кезде, жаңа әзірлемелерді енгізудің себептерін табуға тырысуға болады. Инновация көздерін сұраныс теориясымен немесе инновациялық ұсыныс теориясымен сипатталған екі тұрғыдан талдауға болады.

Сұраныс теориясына сәйкес, инновациялар бизнес-ортада бәсекелестік артықшылыққа ие болғысы келетін кәсіпкерлік субъектілердің сұранысына жауап ретінде жасалады. Алайда, бұл сұранысқа шаруашылық жүргізуші субъектінің қызметін жетілдіруге бағытталған ішкі қажеттіліктері немесе оның бизнес-стратегиясын тиісті түзетуді талап ететін қоршаған ортадағы өзгерістер әсер етуі мүмкін. Екінші тәсіл ұсыныс тарапының рөлін баса көрсетеді, өйткені инновацияларды алдымен инновациялық жеткізушілер жасайды, содан кейін шаруашылық жүргізуші субъектілерге енгізеді. Жаңа шешімдердің бұл санаты ұсынысқа негізделген инновациялар деп аталады және оларға үш кезеңнен тұратын процесс арқылы қол жеткізіледі: шығармашылық фаза, инновация фазасы және диффузия фазасы. Технологиялық инновациялар теориясына ұсынылған тәсілдерді қаржылық инновациялар теориясына қабылдауға болады, бірақ соңғысының ерекшелігін ескеру қажет. Қаржылық инновациялар жаңа құбылыс емес, өйткені олар басынан бастап технологиялық инновациямен бірге жүрді. Қаржылық және техникалық инновациялар уақыт өте келе бір-бірімен байланысты және дамып келе жатқаны белгілі. Бір жағынан, қаржылық инновациялар инвестициялық тәуекелдің жоғары болуына байланысты дәстүрлі қаржыландыру көздері болмаған кезде инновациялық технологиялық жобаларды қаржыландыру тетігін қамтамасыз етеді. Ал екінші жағынан, бизнес-процестердің күрделенуіне және тәуекелдердің жаңа түрлерінің пайда болуына алып келетін техникалық және экономикалық прогресс қаржы жүйесі мен қаржы нарықтарын өзгерістерге бейімделуге, шаруашылық жүргізуші субъектілердің жаңа талаптарына және қазіргі заманғы әлемнің сын-тегеуріндеріне сәйкес жаңғыртуға мәжбүр етеді. Бұл қаржылық инновациясыз технологиялық және экономикалық даму баяулайды және ұлттардың әл-ауқаты төмендейді деген қорытындыға әкеледі. Сонымен бірге, қаржылық инновацияларды қолдану техникалық прогреске байланысты сұраныссыз шектелетін еді. Қаржылық инновациялардың жіктелуі мен функциялары қаржылық инновациялардың бірыңғай анықтамасы болмағандықтан, оларды жіктеу мен функцияларға әртүрлі тәсілдер де бар. Қаржылық инновациялардың анықтамаларына және оларды құру мен іске асыру механизміне ұсынылған талдау негізінде қаржылық инновациялар жаңа қаржылық әзірлемелердің біртекті тобы емес екенін атап өтуге болады. Сондықтан оларды жіктеуді жүйелеу орынды болар еді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Родионова Н.Д. Аймақтың инновациялық саласының дамуын басқарудың желілік тәсілі / Н.Д. Родионова // Аймақтық экономика: теория және практика. – 2013. – № 4. – Б.46-51.
2. Тер-Григорьянц А.А. Аймақтың инновациялық дамуын бағалаудың әдістемелік тәсілдері / А.А. Тер-Григорьянц, М.Л. Ушвицкий // Аймақтық экономика: теория және практика. – 2013. – № 10. – С. 49-56.
3. Урбан О.А. Кузбастағы модернизация және инновациялық даму субъектілері / О. А. Урбан // ЭКО. – 2013. – № 4. – Б.101-118.

4. Шевченко И.В. Краснодар өлкесінің инновациялық даму бағдарламасын жетілдіру / И.В. Шевченко, Е.Н. Александрова, Н.В. Андреева // Аймақтық экономика: теория және практика. – 2013. – № 3. – С. 2-9.

5. Шевченко Т.А. Жергілікті өзін-өзі басқару жағдайындағы инновациялық маркетинг / Т.А. Шевченко // муниципалды басқару практикасы. – 2013. – № 4. – Б.85-95.

6. Ягупа Е.Г. Аймақтың материалдық емес капиталын қалыптастыру және пайдалану: монография / Е.Г. Ягупа. -М.: ИНФРА-М, 2013. – 237 Б.

7. Петров О.С. Тиімді өңіраралық өзара іс-қимылды және өңірлер экономикасының инновациялық дамуын қамтамасыз етуде кластерлердің орны мен функцияларын анықтау / О.С. Петрова // экономикалық ғылымдар. – 2012. – № 8. – Б.119-122.

8. Кәсіпкерлік және инновациялар: өңірлік басымдықтар және даму перспективалары / В.В. Чермянина, С.П. Лякишев. - Барнаул: Өліппе, 2012. -210 Б.

10. Санникова, Т.Д. Аймақтық экономикалық жүйенің инновациялық дамуының институционалдық аспектілері / Т.Д. Санникова; Том. басқару жүйелерінің мем. ун-ттері. және электроника. - Барнаул, 2012. – 22 б.

11. Аймақтық инновациялық жүйені қалыптастыру. Алтай өлкесінің тәжірибесі / М.П. Щетинин және т. б.; жалпы ред. М.П. Щетинин ; Алт әкімшілігі. өлке, бас. Экономика және инвестициялар шеттері. - Барнаул: Литера, 2012. – 215 б.